

Мацейків Т. І.
Інститут педагогіки АПН України

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена особливостям вивчення національної історії в профільних класах суспільно-гуманітарного напрямку. Розкривається специфіка побудови та викладання курсів за вибором культурно-духовного спрямування. Акцентується на їх значенні в формуванні історичної пам'яті та національної свідомості школярів, набутті ними предметних компетентностей.

Ключові слова: національна історія, профільне навчання, компетентність.

Актуальність даного питання визначається рівнем зацікавленості та потреби суспільства у поглибленому осмисленні певної проблематики. Саме життя поставило в центр освітньої рефлексії проблеми української духовності. Здобуття незалежності, утвердження державності в історичній реальності відбулося, на жаль, без достатнього духовного самовизначення нашого народу, що знову і знов спонукає до пошуку ним свого істинного колективного “я”, до осмислення свого місця у сучасному цивілізаційному світі. Як відомо, духовне відродження української нації можливе лише на базі глибоких змін у всіх сферах буття – у свідомості, культурі, економіці тощо. Саме тому проблему відродження національної свідомості нинішніх поколінь можна назватим морально-етичною, психолого-педагогічною та соціально-політичною. І в цьому процесі шкільній історії, профільному навчанню відводиться провідна роль.

Питанням вивчення національної історії займалися відомі українські вчені-методисти – А. Булда, В. Горохівський, Т. Ладиченко, М. Лисенко, О. Пометун, А. Приходько та ін.

Мета даної статті – проаналізувати новітні підходи навчання історії України в старшій школі, можливості та специфіку курсів за вибором культурно-духовного спрямування в формуванні національної свідомості школярів.

В сучасній Україні, як відомо, продовжується пошук ідеї, яка б об'єднувала націю і консолідувала суспільство. Успіх цього пошуку залежить від того, наскільки ця ідея відповідає інтересам українського народу і народів, що проживають в Україні, їх багатовіковій історії. Чи вбере вона в себе історичний досвід попередніх поколінь, чи врахує

менталітет й історичні очікування суспільства? Відомий історик О. Субтельний зазначає: “Народу, який формує нове відчуття спільності, необхідне усвідомлення того, що його об’єднує. Цей загальний історичний досвід, крім того, може сприйматися як славне минуле, що вселяє почуття гордості і спонукає до ототожнення себе із своїм народом” [4, 148]. Отже, через історію можна, певною мірою, зрозуміти чого прагне суспільство, від чого воно хоче відмовитися і до чого прийти в процесі побудови його нових якостей і моделей. Слушною видається нам точка зору М. А. Барга, який писав, що “історична свідомість – це духовний міст, перекинутий через безодню часів; міст, який веде людину від минулого в майбутнє”. Ці слова, переконані, найповніше відображають основну мету історичної освіти [1].

З огляду на зазначене, вважаємо, що при викладанні національної історії в старшій школі особливу увагу слід приділяти сфері духовного життя народу – національній психології, традиціям, звичаям, побуту, релігії і т. д., а також факторам суб’єктивного характеру, роль яких помітно зростає в переломні, кризові моменти історії.

При цьому, необхідно підходити до розкриття історичного процесу як цілісного явища, єдності об’єктивного і суб’єктивного. Нажаль, продовжують існувати стереотипи радянського суспільства. В силу відомих ідеологічних настанов і догм суб’єктивний (людський фактор) випав з поля зору, не відображався в шкільній історії. Такий спектр складових історичного процесу як світогляд, світовідчуття і світобачення, спонукальні мотиви діяльності основних суб’єктів історії – народних мас, розглядалися попутно, як щось другорядне, побіжне від виробничих і соціальних відносин. Офіційно визнавалося, що процес життя людей, соціальних груп, народів, націй, який складає предмет історії, підмінювався соціологічними і політико-економічними фактами. Звичайна ж людина з її світоглядом, переживаннями, вірою, системою цінностей і моральних суджень не тільки випадала з поля зору історичної науки, але й взагалі не визнавалася об’єктом дослідження. В результаті зосередження уваги на політико-економічній і соціологічній проблематиці людина, як реальний учасник і творець історії, була повністю витіснена на узбіччя історичного процесу.

Прихильники нового підходу вважають неправомірним розглядати людину лише як соціальну категорію, без врахування значення особистісного фактору. Для більш повного сприйняття історичного минулого важливим є емоційно-оціночна сторона учасників і свідків

історичного процесу – осіб, соціальних груп, народів, націй в цілому, їх спонукальні мотиви, сприйняття тощо. І тут викладачеві історії профільної школи не обійтися без звернення до досягнень культури, художньої літератури, які допомагають створити своєрідні емоційні образи, наповнити історичні події живими учасниками, своєрідними картинками з минулого.

Враховуючи особливі умови історичного розвитку українського народу (своєрідність географічного і геополітичного розташування, перебування протягом тривалого часу в складі різних держав, багатовікова боротьба за незалежність, прагнення до консолідації нації, тривала ізоляваність від західноєвропейського світу тощо), сьогодні, як ніколи, зростає значення розкриття своєрідності процесу його державо- та націотворення. Повне та неупереджене розкриття цього питання має забезпечуватися такими науковими принципами:

– принципом історизму, який передбачає розгляд усіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке явище вивчається в розвитку: виникнення, етапи розвитку, результати і наслідки;

– принципом об'єктивності, який опирається на факти, які не спалюжені і не підігнані під певні схеми, вимагає розгляду кожного явища в його різноманітних проявах і протиріччях, у сукупності як позитивних так і негативних сторін;

– принципом альтернативності, який відстоює жорстку “визначеність” історичного шляху народу, держави, можливість й інших варіантів розвитку. Визнання історичної альтернативності дає можливість по новому оцінити історичний шлях кожної країни, побачити невикористані можливості, винести уроки для майбутнього;

– принципом соціального підходу, який передбачає розгляд історико-економічних процесів з врахуванням соціальних інтересів різноманітних прошарків населення.

Значно доповнять полотно національної історії та культури, специфіку та своєрідність загальних та окремих її питань курси за вибором для профільних класів суспільно-гуманітарного напрямку. Для прикладу наведемо розроблені в лабораторії суспільствознавчої освіти теми: “Національні меншини й етнополітика в ХХ ст.”, “Українське відродження в ХХ ст.”, “Етнологія України” та ін.

Так, курс з історії та культури національних меншин, які проживають в Україні, а також питання етнополітики в ХХ ст. має на меті формувати уявлення старшокласників про етнокультурний простір України; сприяти поглибленню знань учнів з етнічної історії та культури національних меншин України; розширити знань учнів у галузі етнодержавознавства та етнополітики; формувати вміння та навички толерантної поведінки, прогнозування міжетнічної взаємодії у поліетнічному середовищі.

В основу побудови курсу “Розвиток національних меншин та етнополітики в ХХ ст.” для профільної школи нами покладено етнонаціональний підхід. Сутнісний зміст його полягає у розгляді української історії в контексті націотворчих та державотворчих процесів, вивченні національного питання в його історичному розвитку, аналізі найважливіших складових цього процесу: національних прав людини, висвітлені політико-правових засад розвитку української нації як титульної, розкритті особливостей розвитку історії та культури національних меншин, правове забезпечення їх національних потреб та запитів. “За своєю суттю національне питання – питання всього суспільства” (Е. Кордель). Запровадження поглибленого вивчення етнічної історії та культури національних меншин, що проживають в Україні, а також етнополітики, що здійснювалася протягом ХХ ст., сприяє (як засвідчили результати експерименту) підвищенню рівня навчання історії в школі, формуванню толерантності та поваги до інокультурних цінностей та ідеалів, розширенню та поглибленню полікультурних знань старшокласників.

“Етнополітика, її сутність, зміст та завдання”, “Основні терміни та поняття курсу”, “Розвиток етнополітики в ХХ ст.”, “Характеристика основних етапів етнополітики в Україні: 1900–1917 р. р., 1917–1920 р. р., 1920–1939 р. р., 1939–1945 р. р., 1945–1985 р. р., 1991–2000 р. р.”. Заходи української держави щодо національних меншин, їх культурно-освітнього розвитку, політичного становища в сучасних умовах, процес формування політичної нації – це найважливіші питання, що розкривають цей важливий напрям історичних знань.

Мета курсу “Національне відродження в ХХ ст.” – формувати пізнавальний інтерес в учнів до історії українського суспільства та його поступу, національний світогляд, розуміння подій та явищ національного життя в їх історичному розвитку та у взаємодії. Серед завдань – поглибити знання учнів щодо українського відродження (сутність, напрями) в ХХ ст.;

формуванню уявлення старшокласників про закономірності та особливості процесу українського державо- та націотворення, духовного розвитку суспільства в зазначений період; визначити значення національного відродження для української незалежності та осмислення його в контексті сьогоднішніх процесів державотворення; виховувати патріотичні та громадянські почуття школярів.

“Українське відродження в національній історії”, “Особливості українського відродження на початку століття”; “Українське відродження як зміст і завдання демократичної революції 1917–1919-х р. р.”; “Розквіт українського відродження в 20-х на початку 30-х р. р.”; “Розвиток національної культури на окупованих територіях (1941–1943 р. р.); “Національно-культурне відродження 60-х років”; “Український ренесанс (2-га половина 80-х 90-ті р. р.) – основні напрями та розділи курсу за вибором.

Проблематика курсу “Етнологія України” передбачає розгляд питання щодо завдання етнології як науки та частини навчального курсу української історії, співвідношення цієї науки з іншими галузями знань, а також наукова й практична цінність досліджень культури та побуту різних народів, їх джерела та методи. Висвітлюються проблеми етногенезу українського народу, соціально-демографічні, історико-етнологічні, антропологічні характеристики українського народу; учні дізнаються про динаміку чисельності, територіальне розміщення українців, а також етнічну структуру населення України. У курсі розглядаються питання матеріальної сфери народної культури, особливості господарської діяльності українців, їх традиційний одяг, житло, транспорт, особливості народної кулінарії та медицини. Учні дізнаються про особливості сімейного і громадського побуту, традиції, звичаї та вірування, художню творчість. Познайомляться з видатними етнологами України минулого та сьогодення.

Вважаємо, що систематичне та послідовне формування історико-предметних, інтегрованих умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій забезпечує розвиток в учнів відповідних предметних компетентностей з національної історії і є основою для набуття ними ключових компетентностей.

Одержані знання і вміння старшокласники зможуть застосовувати в практичній діяльності та повсякденному житті:

1. Використовувати одержані знання для розуміння і критичного осмислення суспільних процесів і ситуацій;
2. Визначати власну позицію по відношенню до явищ сучасного життя і пояснювати її, виходячи з історичної обумовленості;
3. Формулювати свої світоглядні погляди і принципи, та співставляти їх зі світоглядними системами, що історично склалися;
4. Усвідомлювати себе як представника громадянського, етнокультурного, конфесійного співтовариства, що історично виникло;
5. Враховувати в своїх діях необхідність конструктивної взаємодії людей з різними переконаннями, культурними цінностями і соціальним станом;
6. Діяти в різних життєвих ситуаціях виходячи із розуміння їх історичної обумовленості.

Використана література:

1. *Завгородня Т.* Освіта як стратегічний механізм відродження ментальності, інтелектуальний ресурс держави // Науково-методичний журнал "Гірська школа". – № 1. – 2006. – Івано-Франківськ : Прикарпатський нац.університет ім. В. Стефаника.
2. *Кизенко В. І.* Особливі освітні функції курсів за вибором у старшій школі // Ановані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2007 р. – К. : Педагогічна думка, 2008.
3. *Кищенко О. В.* Профильное образование в старшей школе: проблема построения курса истории и обществоведения // Преподавание истории в школе. – № 10. – 2006.
4. *Субтельний О.* Україна. Історія. – К. : Либідь, 1991.

МАЦЕЙКИВ Т. И. *Формирование национального самосознания старшеклассников в процессе изучения элективных курсов по истории Украины в профильной школе.*

Статья посвящена особенностям изучения национальной истории в профильных классах. Раскрывается специфика разработки и преподавания элективных курсов культурно-духовного направления. Акцентируется внимание на их роли в формировании исторической памяти и национального самосознания, предметной компетентности старшеклассников.

Ключевые слова: *национальное самосознание, историческая память, элективные курсы, история Украины.*

MATSEYKIV T. *Development of national self-identity within students of specialized schools.*

The article is devoted to the problems of national self-identity development within students of specialized schools through the profound study of Ukrainian history and culture.

Key words: *study of Ukrainian history, specialized schools, national self-identity.*